

KAPITTEL 5

En (tro)verdig utsatt? Menns fortellinger om vold fra en kvinnelig eller mannlig partner

Monika Grønli Rosten

NOVA, OsloMet – Storbyuniversitetet

Abstract: Based on a qualitative interview study, this chapter explores men's stories about their experiences with being exposed to violence from a male or female partner. Research on intimate partner violence has traditionally focused on male perpetrators and female victims, reflecting the general cultural understandings of gender and violence. There is a lack of studies treating men's exposure to intimate partner violence as a diverse phenomenon in itself, rather than as a contrast or comment to women's exposure to such violence. This chapter looks at how men try to balance masculinity and victimhood in their stories. The analysis reveals three dominant narrative strategies that men use in order to present their stories of victimhood with dignity: narratives of caring and responsibility, narratives of fear and victimhood, and narratives of passivity related to superiority in physical strength. Some men combine different strategies, while others choose one as a core subject of their story. Furthermore, these strategies may have different meanings and are used differently, depending on age, class, distance to the violence in time, and the abusive partner's gender.

Keywords: intimate partner violence, male victims, dignity, victimization, masculinity

Introduksjon

I den internasjonale partnervoldsforskningen har søkelyset tradisjonelt vært rettet mot menns vold mot kvinner (Dobash & Dobash, 1979; Johnson, 2008; Stark, 2007), og koblingene har vært tette mellom forskningen, krisesentrene som forskningsarena og den internasjonale kvinnebevegelsen

Sitering av denne artikkelen: Rosten, M. G. (2020). En (tro)verdig utsatt? Menns fortellinger om vold fra en kvinnelig eller mannlig partner. I A. Bredal, H. Eggebø & A. M. A. Eriksen (Red.), *Vold i nære relasjoner i et mangfoldig Norge* (Kap. 5, s. 87–106). Oslo: Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.99.ch5>

Lisens: CC BY-NC-ND 4.0.

(Loseke, 2001). Også i populærkultur og offentlig samtale fremstilles vold i parforhold ofte med en tydelig kjønnet rollefordeling – med en mannlig utøver og en kvinnelig utsatt. Denne «standardfortellingen» om partnervold, formet av dominerende kulturelle forestillinger om offerskap, kjønn og vold (Fjell, 2013; Nilsson & Lövkrona, 2015), har de senere år blitt utfordret fra ulike hold (se også kapittel 1, Bredal, Eggebø & Eriksen, 2020 og kapittel 2, Bjørnholt, 2020). Den offentlige debattens tiltakende «motfortellinger» om partnervold som noe som ikke ganske enkelt kan reduseres til menns vold mot kvinner, reflekteres iblant annet kjønnsnøytral lovgivning og begrepsbruk (Bjørnholt, 2019).

Norske menns utsatthet for vold i parforhold har blitt dokumentert og problematisert gjennom flere empiriske studier, både kvantitative (Haaland, Clausen & Schei, 2005; Thoresen & Hjemdal, 2014) og kvalitative (Bjerkeseth, 2010; Bjørnholt & Rosten, under publisering; Danielsen, 2013; Fjell, 2013; Grøvdal & Jonassen, 2015; Lien, Lorentzen, & Ekenstam, 2017). Også innenfor det internasjonale forskningsfeltet er det stadig flere forskere som studerer kvinnelige utøvere eller mannlige ofre for partnervold (Allen-Collinson, 2011; Corbally, 2015; Durfee, 2011; Kestell, 2019; Migliaccio, 2001; Morrissey, 2003), inkludert vold i likekjønnspar (se Donovan & Hester, 2014). Disse studiene utfordrer standardfortellingen om menns vold mot kvinner, samtidig som de legger tydelig vekt på voldens kjønnsdimensjon på både strukturelt, kulturelt og individuelt nivå (se Bjørnholt, 2020). Voldsutsatte menns fortellinger settes imidlertid gjerne opp som en motsats til fortellingene om menns vold mot kvinner, enten med utgangspunkt i at voldens «kjønnsretning» er motsatt (når utøver er en kvinne), eller med utgangspunkt i at det ikke alltid gir mening å snakke om kjønnsretning (når både utøver og utsatt er en mann). Det som fortsatt mangler, både internasjonalt og i norsk sammenheng, er forskning som undersøker menns utsatthet for partnervold som *et mangfoldig fenomen i seg selv*, gjennom å studere variasjon i menns erfaringer på tvers av eksempelvis alder, etnisitet eller klasse – og ikke minst utøvers kjønn. Målet med dette kapitlet er nettopp å ta mangfoldet i voldsutsatte menns erfaringer på alvor, i det jeg viser frem det fortolknings- og formidlingsarbeidet som mennene engasjerer seg i når de forteller historier som både forholder seg til og bryter med vante forestillinger om partnervold.

I Christies kjente fremstilling (1986) avhenger «det ideelle offerets» verdighet og troverdighet i andres øyne av at offeret fremstår med en viss maktesløshet, svakhet og passivitet i møte med gjerningspersonen. Når offerrollen innenfor partnervoldsfeltet tradisjonelt har vært så sterkt assosiert med feminin fysisk underlegenhet i parrelasjonen, kan det være spesielt utfordrende for menn å formidle sine erfaringer med voldsutsatthet (Durfee, 2011). Bildet av menn som voldsopfre antas potensielt å bryte med «hegemoniske» maskulinitetsidealer knyttet til det å være sterk og handlekraftig (Connell & Messerschmidt, 2005). Studier har vist hvordan voldsutsatte menn i sine fortellinger forsøker å balansere identiteten som voldsutsatt med en «mandig» eller «maskulin» fremtoning og talemåte som samtidig bidrar til å bagatellisere volden (Burcar & Åkerström, 2009). Når jeg i dette kapitlet bruker betegnelsen «maskulin(iteter)», så refererer den på den ene siden til kollektive identiteter som former våre forståelser av hva det vil si å være en mann (Hearn et al., 2012 s. 38), og på den andre siden til mønstrene av praksiser som til enhver tid følger eller motsetter seg disse identitetene. «Maskuliniteter» i flertall forstås her i tråd med en antiessensialistisk tradisjon i sosialteori, hvor identitetsarbeid foregår i et fleksibelt og relasjonelt samspill mellom strukturelle restriksjoner og personlige valg i en gitt samfunnskontekst (Jenkins, 2008; Ortner, 2006).

I norske omfangsstudier oppgir menn omtrent like ofte som kvinner at de har vært utsatt for vold i parforhold, samtidig som de langt sjeldnere beskriver volden som alvorlig og potensielt livstruende (Bjørnholt, 2019; Thoresen & Hjemdal, 2014). Både i Norge og internasjonalt oppgir menn også langt sjeldnere enn kvinner at de har fryktet voldsutøveren (Bjørnholt & Hjemdal, 2018; Holtzworth-Munroe, Smutzler & Sandin, 1997; Swan & Snow, 2006). I kvalitative studier har forskere funnet at partnervoldsutsatte menn ofte bagatelliserer og normaliserer volden (Fjell, 2015; Kestell, 2019; Migliaccio, 2002), samtidig som de i begrenset grad tematiserer egen opplevelse av frykt i situasjonen (Fjell, 2013; Lien et al., 2017; Plauborg & Helweg-Larsen, 2012). Noen forskere har forstått dette som et uttrykk for menns diskursive strategier for å bevare sin mannlige verdighet (Burcar & Åkerström, 2009; Durfee, 2011) ved at de distanserer seg fra det de forstår som en typisk «kvinnelig» posisjon som redd og svak.

Andre har tolket fravær av frykt som utrykk for at mennene har internalisert omgivelsenes ofte manglende evne til å ta den potensielle faren i kvinners vold mot menn på alvor (Bjerkeseth, 2010; Holtzworth-Munroe, 2005; Lien et al., 2017).

Dette kapitlet bygger på tretten menns beskrivelser av erfaringer med det å bli utsatt for vold fra en kvinnelig eller mannlig partner. Mennene i mitt materiale stilte ofte (for dem) ubehagelige spørsmål til egen fortelling i intervjusituasjonen: Hva sier det om meg at jeg ble sammen med henne /han i utgangspunktet? Hvorfor ble jeg værende i volden, og hvorfor forsvarte jeg meg ikke? Det jeg forstår som verdighetsstrategier i deres fortellinger, inngår gjerne i deres svar på disse spørsmålene. Gjennom analysen av slike verdighetsstrategier, forstått som mennenes forsøk på å oppnå anerkjennelse som voldsutsatte uten å tape ansikt som menn, utforsker jeg følgende forskningsspørsmål: Hvilke forståelser har mennene knyttet til utøver- og offerroller? Hvilke spesifikke utfordringer har de som menn og formidlere av erfaringer med voldsutsatthet, og hvordan forsøker de å løse dem? Et viktig mål er å vise noe av det mangfoldet av erfaringer og håndteringsstrategier som skjuler seg bak kategorien «mann utsatt for vold i parforhold».

Metode

Mitt prosjekt er del av en større studie som har utforsket mangfoldet av erfaringer blant utsatte kvinner og menn som ikke hadde søkt hjelp i det offentlige for å få slutt på partnervolden (Bjørnholt & Rosten, under utgivelse; Saur & Grøvdal, 2019; Rosten, 2019). Studien var en del av Voldsprogrammet ved NKVTS og ble ledet av Yngvil Grøvdal. I mitt delprosjekt om utsatte menn rekrutterte jeg informanter gjennom ulike kanaler med tanke på å favne erfaringer fra ulike samfunnskontekster og fra både heterofile og homofile parrelasjoner. Informantene ble rekruttert gjennom annonser på Facebook, et nettsamfunn for mannsaktivister, et nettsamfunn for skeive (Gaysir) samt en helsides annonse i VG (papiirutgaven). I sistnevnte tilfelle ble menn oppfordret til å ta kontakt dersom de hadde vært utsatt for fysisk maktbruk og trusler fra en kvinnelig partner og ikke hadde snakket med andre enn venner eller familie om

sine erfaringer. Deltakerne i studien kom fra ulike kanter av landet, var mellom 28 og 68 år og hadde varierende grad av utdanning.

Intervjuene ble utført i 2015–2016, og jeg snakket med deltakerne én eller flere ganger på telefon i forkant av vårt møte. Med et så sensitivt intervjutema var jeg opptatt av å skape et trygt rom for å dele vonde historier (Hydén, 2014). Jeg la opp til at informantene skulle få fortelle sine historier på sin måte, med lite strukturering av samtalen fra min side. Intervjuene varte i halvannen til tre timer. Voldserfaringene skrev seg fra forhold som hadde vart mellom ett og tjue år, og som ofte lå en del år tilbake i tid. Elleve av de tretten mennene hadde avsluttet forholdene sine, mens én fortsatt var gift med den aktuelle partneren, og én sto midt i en oppbruddfase.

Analysen har foregått i to trinn. Først foretok jeg en empirinær analyse gjennom detaljert koding i det kvalitative analyseprogrammet HyperResearch. Det som til slutt endte opp som tematiske hovedkategorier i kodestrukturen, utgjorde også hovedelementene i alle fortellingene: forholdet til (eks)partneren, voldserfaring, håndteringen av volden, forståelsen av volden, veien ut av forholdet, eventuelle barns situasjon og konsekvensene av voldserfaringene i livet etterpå. Denne analysestrategien ble benyttet for å få oversikt over materialet og for enkelt å kunne sortere ut mer spesifikke mønstre av likheter og forskjeller. Neste analysetrinn besto i å skrive ut og fremheve hovedlinjene i fortellingene i sin helhet, for så å sammenlikne fortellingene med hverandre, både i egen studie og på tvers av partnervoldsstudiene i voldsprogrammet. Dette analysearbeidet hadde mer til felles med narrativ analyse, ettersom det her var fortellerstemmen og de ulike utøver- og utsattrollene som ble gjenstand for sammenlikning. Gjennom dette arbeidet ble det også tydelig hvordan mennene anstrengte seg for å fortelle sine historier med verdighet og troverdighet når de samtidig visste at de brøt med vante forestillinger om partnervold.

Å fortelle om vold med verdighet

Deltakerne i denne studien fortalte meg at de hadde blitt dyttet, slått, sparket, klort, bitt, kastet harde gjenstander på, utsatt for kvelertak, stukket med kniv og truet med våpen av en kvinnelig eller mannlig partner.

Videre fortalte de om partneres trusler om drap, selvdrap, drap på felles barn eller bruk av vold mot andre familiemedlemmer. Flere hadde også opplevd økonomiske trusler, ødeleggelse av eiendeler, å bli nektet samvær med barn, å bli truet til sex, å bli falskt anklaget for vold mot partneren eller for å være pedofil. I de fleste tilfeller beskrev deltakerne voldsepisodene som en del av et mer generelt mønster av kontrollerende atferd fra partners side, med overvåking, latterliggjøring og nedvurdering av dem som personer. Deres beskrivelser minner dermed om fenomenet som i forskning om partnervold omtales som «tvingende kontroll» (Stark, 2007) eller «intimterrorisme» (Johnson, 2008), her til forskjell fra den mindre alvorlige «situasjonelle partnervolden» (Johnson, 2008), hvor begge parter kan være voldsutøver og utsatt. Partnerens dårlige psykiske helse ble av samtlige informanter i studien trukket frem som en hovedårsak til volden de hadde vært utsatt for, en forklaringsmodell som for øvrig er kjent fra andre kvalitative studier av norske menns (Lien et al., 2017) og kvinners utsatthet (Bjørnholt, 2020). Deres fortellinger handlet dermed gjennomgående om det å være et utsatt for vold som et uttrykk for den andres dårlige psykiske helse, og relativt uavhengig av hvorvidt de så på seg selv som et offer.

Et samfunns sympati for «det verdige offer» oppstår ifølge Loseke (2003, s. 79) med opplevelsen av at «morally good people are greatly harmed through no fault of their own». Jeg oppfatter at mennene i min studie hver på sin måte arbeidet nettopp med å fremstå på denne måten – som en god mann som uforskyldt hadde blitt utsatt for alvorlig vold i en parrelasjon. Min analyse av dette verdighetsarbeidet er strukturert rundt tre temaer: «omsorg og ansvar», «frykt og offerskap» og «passivitet og selvbeherskelse». Som vi skal se, var dette temaer som mennene forholdt seg til på ulike måter, ut fra et felles anliggende om å fremstå som verdige og troverdige voldsutsatte menn. Hvordan de utformet sine verdighetsstrategier, varierte mellom mennene, men også innad i den enkeltes fortelling. Det kunne til dels være tydelige motsetninger mellom strategiene, eller de ble benyttet på motsigelsesfylte måter i ulike fortellinger. Som ledd i analysen utforsker jeg denne variasjonen og disse motsetningene i lys av partnerens kjønn, den utsattes alder, klassebakgrunn og voldens historiske kontekst.

Omsorg og ansvar

I likhet med voldsutsatte menn i tilsvarende studier (Corbally, 2015; Kestell, 2019) trådte flere av mine informanter frem som betydningsfulle omsorgspersoner for den partneren som utsatte dem for vold. Det å utøve omsorg innebar, i deres forståelse, for det første å innta en handlekraftig og ansvarlig rolle i møte med en psykisk syk partner og for det andre å være en moderne mann som investerte i og tok ansvar for hjemmet og familien. Menn som beskrev sin egen rolle på denne måten, tok samtidig gjerne helt eksplisitt avstand fra offerrollen, og de pekte snarere på voldsutøveren som det virkelige offeret i situasjonen.

Vidar (65) fortalte om et svært voldelig forhold en del år tilbake i tid. Han hadde vært gift med barndomskjæresten sin, som han beskrev som en plaget og ustabil person. Ekskonas alvorlige fysiske og psykiske voldsregime med gjentakende og eksplisitte selvmordstrusler hadde pågått med tiltakende intensitet frem til barna nådde tenårene. Vidar fortalte at han på et tidspunkt kom over en artikkel i et «damemagasin» som handlet om «å leve med en psykopat i hjemmet»:

Jeg husker at jeg tenkte: «I helvete, alt som står her, stemmer jo! Hun har fullstendig kontroll over deg på alle mulige måter med det at hun er så hjelpeløs og de forbanna selvmordsgreiene.» (...) For meg var psykopati en sykdom, det var noe jeg måtte forholde meg til, jeg som var gift med henne.

Selv om psykopaten i artikkelen ble presentert i en mannsskikkelse, opplevde Vidar at han gjenkjente sin kone i ham. Det å få henne plassert på denne måten – som «psykopat» – gjorde ham enda mer overbevist om at han som ektemann og far var nødt til å bite tennene sammen og tåle enda mer, for hennes og barnas skyld. Slik han vurderte det, var hun ute av stand til å forstå hva hun utsatte dem for, og han kunne ikke annet enn å synes synd på henne:

Jeg tenkte aldri på skilsmisse. Aldri. Jeg kan aldri huske at jeg hadde noen tanke om det. Men jeg tenkte flere ganger at den dagen jeg ikke klarer mer, da er hun ferdig, da går hun til grunne.

Vidars løsning ble å følge opp skolearbeid, lage mat, holde huset i orden og ta barna med seg ut mest mulig for å skjerme dem mot hennes

uforutsigbare lune. På alle tenkelige vis hadde han forsøkt å bøte på dette at hun var alvorlig psykisk syk, helt til han en dag ikke orket mer og forlot henne.

Johannes (54) beskrev sin kone gjennom mange år som en «intelligent og fornuftig kvinne som har problemer med å finne hensiktsmessige måter å kommunisere egen frykt og usikkerhet på». Hun hadde selv blitt utsatt for vold i barndommen, og i perioder da hun hadde det tøft, kunne hun skrike, si stygge ting, sparke, dytte, slå og kaste gjenstander mot ham. Johannes fortalte om disse handlingene som noe som hun der og da ikke var i stand til å kontrollere, mens han selv forsøkte å forholde seg helt rolig for å unngå at volden skulle eskalere. Videre beskrev han det å bli værende i dette forholdet, med en kone som i perioder hadde fått psykiatrisk behandling, som et aktivt valg gjort av kjærlighet til henne og barna. Han forklarte:

Jeg har formidlet til henne at innenfor dette rommet som er vår private lille sfære, så har du lov til a) å være utrolig fortvilet og lei deg og b) hyle og skrike og utagere og slå og sparke. Det forblir innenfor husets fire vegger, og jeg er den som tar ansvaret for å skjerme deg mot at omgivelsene får innsyn i det.

I perioder da partneren hadde vært langt nede, hadde Johannes vært opp-tatt av å gi henne denne tryggheten, av å forsikre henne om at han alltid ville være der for henne – uansett. Dette innebar også å respektere deres pakt om å holde problemene innenfor husets fire vegger og, i den grad det var mulig, skjult for barna. For Johannes handlet det om hva slags mann han ønsket å være. Han ville være «en som tar ansvar og sørger for familien». En slik mann er ikke forenelig med offerrollen, slik Johannes forsto det:

Hele den komplekse greia med at jeg er i et forhold med noen som slår, er jo ikke en entydig ting. Jeg har ikke lyst til å sette fingeren på henne og si at jeg er et offer. Fordi ting henger sammen på mange måter, og man møter seg selv i døra. Alt er liksom en kamp om å være et så godt menneske som mulig i livet. (...) Hva er det med den offerrollen, at man må være et offer i noe? Er det uten skyld, det? Eller er man offer fordi at man tilrettelegger for den rollen, eller kanskje til og med tjener noe på å være offer?

I intervjuet problematiserte Johannes på denne måten hvordan omsorgsrollen han tok overfor en kvinne som hadde problemer, ga ham anledning til å «se bra ut» som mann. Gjennom å akseptere hennes vold og innta en «Jesus på jorden»-rolle, slik han selv formulerte det, ville han kanskje ende opp med å gjøre henne urett?

Vidar og Johannes presenterte altså seg selv som omsorgsfulle partnere som tok ansvar for sine psykisk syke ektefeller. Denne måten å gi mening til egen voldsutsatthet på er også kjent fra studier med voldsutsatte kvinner (se Bjørnholt, 2020; Andersen & Stefansen, 2020). Når jeg i de mannlige utsattes tilfelle beskriver dette som en verdighetsstrategi, mener jeg at de søker maskulin verdighet gjennom på den ene siden å fremstille seg selv som en motsats til det hjelpeløse kvinnelige offeret, og på den andre siden som en motsats til den tradisjonelle mannen som anser hus og hjem som kvinnens domene. En god mann, jamfør de kulturelle forestillingene Johannes og Vidar her trekker på, er en stødig mann som tar ansvar og viser omsorg for familien. Viktige forskjeller mellom de to historiene er imidlertid at Vidar beskriver en typisk arbeiderklasselivsstil, i motsetning til Johannes som gir inntrykk av at han tilhører middelklassen. I tillegg til at volden Vidar ble utsatt for, fremstår som langt grovere, lå den også mange år tilbake i tid. Slik jeg forstår det, gir dette seg uttrykk i at deres verdighetsstrategier som omsorgsfulle menn trekker på relativt ulike erfaringer og maskulinitetsforståelser. Vidar beskrev skammen og ubehaget ved å måtte kompensere for konas manglende evne til å ivareta en tradisjonell rolle som kone og mor. Johannes brukte på sin side formuleringer som viste til at relasjonen til ektefellen allerede i utgangspunktet var tuftet på idealer om kjønnslikestilling og respekt for individet.

For menn med kvinnelig partner fungerte det altså som en verdighetsstrategi å posisjonere seg som en ansvarlig omsorgsgiver. Dette sto i kontrast til mennene som hadde vært utsatt for vold fra en mannlige partner. Gjennomgangstemaet i deres fortellinger om omsorg gikk snarere i retning av et unnskyldende «jeg var dessverre dum nok til å tro at jeg kunne redde ham fra seg selv». Det å ta ansvar for og å gi omsorg til en psykisk syk og voldelig *mannlig* partner fungerer tilsynelatende ikke som en kilde til verdighet på samme måte.

Frykt og offerskap

Slik jeg forsto dem, hadde frykt en sentral plass i mennenes verdighetsarbeid, enten de snakket om frykt i intervjuene eller ei. Mange tematiserte egen frykt som noe de hadde levd med i den voldelige relasjonen, uten at frykten i seg selv nødvendigvis var rettet mot partneren. Flere tematiserte og problematiserte også egen manglende frykt, noe som gjaldt uavhengig av voldsutøverens kjønn. Kun én av informantene med mannlig partner fortalte at han gjennomgående hadde fryktet sin partner i den tiden han levde med volden. I andre fortellinger vekslet mennene mer i sin omtale av frykt. Noen kunne først beskrive egen frykt i situasjonen, for så å moderere eller bagatellisere den. Dette gjaldt menn som hadde opplevd vold fra en kvinnelig partner. Slike forskjeller i tematiseringen av frykt hadde blant annet sammenheng med hvordan mennene opplevde å bli møtt i sine omgivelser. For menn med mannlig partner forventet gjerne folk rundt dem at de skulle frykte sin partner, ettersom deres partnere også gjerne ble oppfattet som «skumle» og «farlige» i andres øyne. Mange av mennene med kvinnelig partner hadde derimot erfart eller forestilt seg at slik frykt hos dem selv ikke ble – eller ville bli – tatt på alvor i møte med andre.

Einar (31), som på intervjutidspunktet sto midt i et brudd med voldsutøver, beskrev hvordan venner og familiemedlemmer hadde advart ham om at hans mannlige partner var en han burde passe seg for. Også hjelpeinstanser Einar hadde vært i kontakt med, hadde – når de fikk beskrevet partnerens sterke sjalusi, aggressivitet og kontrollerende atferd – anbefalt ham å bryte all kontakt. En svært bekymret venninne hadde tilkalt politiet i et forsøk på å få Einars kjæreste, som på det tidspunktet var svært aggressiv, til å pakke sakene sine og dra. Om den situasjonen sa Einar som følger:

Jeg tror jeg burde være mer redd. Jeg vet ikke hvorfor jeg ikke er det. Jeg vet ikke om det er på grunn av at jeg rett og slett ikke forstår hvorfor han er sånn, eller om det er at jeg forstår han for godt. (...) Hun [venninnen] mener at jeg har vært redd. Jeg har ikke sett det selv, har ikke følt på det selv. Men igjen så har jeg ikke følt på noe særlig på lenge. Jeg føler meg ikke som meg selv. Jeg føler at jeg er ... at jeg har en passiv tilstedeværelse i mitt eget liv.

Det at han sto midt i det, gjorde det vanskelig for Einar å fortelle en sammenhengende historie som fremstilte ham som en verdig utsatt. Intervjuet med Einar bar tydelig preg av dette, av at han ikke kunne forstå hvordan han hadde havnet i en slik situasjon, eller hva han skulle tenke om partneren og seg selv oppi det hele. Det som imidlertid var helt klart, var at hans omgivelser ikke bare ga ham rom for, men også oppfordret ham til å kjenne på frykt i situasjonen. Slik jeg tolker Einars fortelling, aksepterte han andres vurdering av kjæresten som «psykisk ustabil» og potensielt farlig, og at han selv befant seg på et sted der han var ute av stand til å kjenne på egen frykt. Det at volden her ble tatt på alvor av folk rundt ham, hadde antakelig sammenheng med både at partneren var en mann, og at Einar, som den yngste i vårt materiale, hadde vokst opp i en tid med mer kunnskap og større åpenhet i samfunnet om vold i nære relasjoner.

Flere av mennene med kvinnelig partner hadde imidlertid erfart, også i nyere tid, at de hadde måttet jobbe for å overbevise omgivelsene om at de var utsatt for vold. De yngste av dem, som i ettertid hadde vært involvert i konflikter om omsorgen for felles barn, la mest vekt på frykten utløst av det som har blitt omtalt som «second wave abuse» (Corbally, 2015, s. 3117), da de opplevde at deres kvinnelige partner lyktes i å utnytte hjelpe- og kontrollapparatets kjønnede forestillinger om vold til å snu om på partenes roller som utøver og offer (se også Bjørnholt & Rosten, under utgivelse; Lien et al., 2017). Til sammenlikning beskrev de eldste mennene i materialet egen frykt med større ambivalens. Ofte ga de uttrykk for at det å frykte en kvinnelig partner ga dem et betydelig forklaringsproblem, også i egne øyne.

Roger (57) fortalte meg i detalj om et langt ekteskap med en kvinne som utsatte ham for omfattende fysisk og psykisk vold. Mot slutten av intervjuet beskrev han hvordan han en dag følte seg så utslitt av å forsøke å holde familien sammen, at han ga helt opp:

Jeg klarte ikke å tenke, jeg var bare redd hele tiden. Og ... så brøt jeg fullstendig sammen [er tydelig beveget i intervjusituasjonen og bruker en stund på å samle seg før han fortsetter]. Jeg gikk selv til barnevernet. Jeg husket ikke når barna var født, jeg var ubarbert og så sikkert helt jævlig ut.

Roger beskrev så den utrolige lettelsen han følte da saksbehandleren hos barneverntjenesten sa at dette var noe han «ikke skulle behøve å leve med». Han fortalte hvordan han der og da forsto at det nå var over:

«Nå skal jeg aldri mer være redd noen gang», det var det jeg tenkte. Bare når hun saksbehandleren sa det til meg. Jeg hadde aldri trodd det kom til å skje.

Han tok en pause, tenkte seg om og endret stemmeleie fra inderlig og beveget, nesten skjelvende, til en dypere og hardere tone før han fortsatte:

Men det å være redd, som sagt, slag og spark og alt sånt, det er totalt uinteressant. Det skulle tatt meg to minutter å slå henne i hjel. Du kan jo tenke deg hvordan en kvinne har det med en mann [som slår], når hun ikke kan klare det. Jeg var jo såpass sterk ... så det, som sagt, skulle tatt meg to minutter. Kanskje under det også.

I intervjusituasjonen fremsto det for meg som åpenbart at det Roger beskrev, var et liv i vedvarende frykt. Roger fryktet partnerens ustabile psyke og hva hun kunne finne på å utsette både han, barna og seg selv for. Han oppsummerte egen situasjonen mens volden pågikk: «Jeg klarte ikke å tenke, jeg var bare redd hele tiden.» For Roger, som fremstilte seg som en «vanlig mann» fra arbeiderklassen, som likte å dra på fisketur, trene og ta en øl med kamerater, fremsto det antakelig som risikabelt å gi uttrykk for slik frykt i et forhold med en voldelig kvinnelig partner uten samtidig å sette sin verdighet på spill. Han så seg nødt til å justere, endre toneleie, understreke at kvinner i samme situasjon måtte ha det så uendelig mye verre, for så å beskrive hvor fort han selv kunne ha slått kona i hjel. Slik jeg forstår det, balanserte Roger mellom to hensyn i sin tematisering av frykt. Det var viktig for ham å få frem hvor redd han var, for å overbevise både seg selv og andre om at han var et offer for alvorlig vold. Den påfølgende bagatelliseringen av volden som noe han selv effektivt kunne ha satt en stopper for, ivaretok samtidig hans verdighet som mann.

Til sammenlikning fortalte Inge (57) om hvordan han over mange år ble værende i et forhold med en alkoholisert og psykisk ustabil mann, ene og alene av frykt for hva som ville skje hvis han forsøkte å forlate ham. I årevis gikk han rundt konstant lammet av frykt – frykt for å bli banket, frykt for å bli forgiftet, frykt for at han skulle bli økonomisk ruinert, for at alle eiendelene hans skulle bli ødelagt, frykt for at han skulle bli nektet

å gå ut, og frykt for at han skulle bli kastet ut av leiligheten sin på grunn av husbråk. Denne lammende frykten fikk ham altså til å bli værende hos mannen som kunne forårsake alt det han var redd for. Inge snakket ikke om skam knyttet til det å være redd, men uttrykte i stedet tydelig stolthet over hvordan han til slutt, etter lang tids planlegging, hadde klart å rømme fra «dette beistet av en mann»:

Han trodde at han hadde klart å bryte meg ned, at jeg var en svak person som han kunne gjøre akkurat som han ville med. Da må han tro om igjen. Ikke tale om. Nei!

Inge skilte seg ut i mitt materiale som den eneste av mennene som med sin fortelling fremsto med verdigheten til en som hadde «overlevd» partnervold (for mer om «survivor»-begrepet, se f.eks. Leisenring, 2006). Det virket ikke som om Inge opplevde at han satte sin mandighet på spill gjennom å formidle sin historie på en slik måte, som assosieres med kvinnelige voldsutsatte og krisesenterbevegelsen. Inge hadde nemlig erfart at det var fullt mulig å fortelle andre om volden og å bli tatt på alvor, selv når han som mann brøt med standardfortellingen om partnervold. I motsetning til Roger opplevde ikke Inge at frykten for partneren, i hans tilfelle en mann, ga han et forklaringsproblem.

Tematisering av frykt i intervjuene kan altså på litt ulike måter bidra til å gi troverdighet og verdighet til den utsattes historie. Først så vi – i Einars tilfelle – en gryende verdighetsstrategi knyttet til voldens alvor da han satte andres frykt for partneren opp mot sin egen opplevelse av følelsesmessig nummenhet som utsatt. Dernest så vi for Roger at en bortforklaring underbygde en fortelling om å ha taklet en uutholdelig situasjon, uten at han samtidig fremsto som et offer i betydningen svak, maktesløs og underforstått feminin. Til slutt så vi at Inges utbrodering av egen frykt bidro på den ene siden til å underbygge alvoret i situasjonen, og på den andre siden til verdighet gjennom fortellingen om det svake offerets overlevelsessevne.

Passivitet og selvbeherskelse

Som en generalisering forventes voldsutsatte menn gjerne å være fysisk overlegne sine kvinnelige partnere (se f.eks. Fjell, 2013) eller også

jevnbyrdige med sine mannlige partnere. Dette gir dem også noen spesifikke forklaringsutfordringer knyttet til hvordan volden i det hele tatt kan finne sted, og hvorvidt de selv kan lastes for den. Det jeg i mine informanternes fortellinger forstår som en tredje måte å fremstå med verdighet på, besto i å vektlegge egen passivitet i situasjonen i frykt for å skade den andre. Informantene beskrev hvordan de konsekvent forsøkte å unngå situasjoner der de ble tvunget til å forsvare seg fysisk. Denne verdighetsstrategien ble spesielt tydelig uttalt i flere av fortellingene om håndtering av vold fra en kvinnelig partner, hvor det også fremsto som viktigere for informantene å opptre i tråd med maskulinitetsidealer knyttet til kontroll og selvbeherskelse.

Halvor (68) beskrev en tidligere kvinnelig partners omfattende kontrollregime og mindre alvorlige fysiske vold. Voldserfaringene lå flere tiår tilbake i tid, på et tidspunkt da «ingen snakket om sånt», slik Halvor opplevde det:

Det var sånn at flere ganger når jeg dro på jobb, så hadde jeg kloremerker i ansiktet og på hendene. Og jeg jugde da, på jobben, og sa det var katta, eller bikkja eller ... fant på noe sånt tull. Jeg turte ikke fortelle dette til noen, det var fryktelig skambelagt hele greia, det at ... at vi dreiv og sloss.

Halvor beskrev hvordan han opplevde å være fanget i et «galehus» med en kvinne som han i utgangspunktet ikke ønsket å leve sammen med. Til tross for at Halvor understreket at han aldri selv tok igjen fysisk, brukte han konsekvent betegnelser som «vi dreiv og sloss» eller «vi pleide å løpe etter hverandre rundt stuebordet» når han beskrev hvordan hun slo ham og løp etter ham. Halvor beskrev det han opplevde som et misforhold mellom den ytre maktforskjellen mellom dem, knyttet til fysisk styrke, og sin egen opplevelse av nærmest total maktesløshet i situasjonen. Mot slutten av det to år lange forholdet ble Halvor deprimert, fikk selvmordstanker og levde med en kontinuerlig lammende frykt for at han selv skulle miste kontrollen og utøve vold. I et forsøk på å fortelle sin historie med mest mulig verdighet fremsto det som svært viktig for Halvor å få understreket at han «faktisk aldri noen gang» hadde benyttet seg av sin fysiske overlegenhet på annen måte enn ved å holde henne på armlengdes avstand. «Og heldigvis», la han tørt til, «hadde jeg lengre armer enn henne.»

I Halvors historie blir selvbeherskelse og håndtering av egen fysisk overlegenhet et bærende element i hans verdighetsstrategi. Selv om denne måten å fortelle på bidro til å utydeliggjøre forholdet mellom sterk og svak, fremhevet beskrivelsen av Halvors nærmest hyperaktive passivitet i situasjonen også det tydelig uforskyldte i hans voldsutsatthet. Det var også flere menn med mannlig partner i mitt materiale som fortalte at de forholdt seg passive i møte med volden. Deres selvbeherskelse ble likevel aldri forklart med utgangspunkt i frykten for å skade den andre. Et eksempel er Bjørnar, som gjennom halvannet år ble utsatt for alvorlig fysisk og materiell vold fra en partner som han var svært forelsket i. Da han til slutt opplevde at han hadde «brukt opp en boks med ord» og ikke holdt ut lenger, ga han tydelig beskjed til partneren om at forholdet var over fra hans side. Som respons på knyttneveslagene Bjørnar fikk i retur, advarte han partneren om at han denne gangen kom til å slå tilbake hvis han ikke holdt opp. Partneren fortsatte å slå, og for første gang slo Bjørnar tilbake, noe som resulterte i at partneren brakk armen hans:

Etterpå ringte han meg hundre ganger, men jeg ville ikke snakke. Etter et par dager så ringte jeg tilbake og sa at vi får treffes, foreslo et sted i byen. Ikke noe kaffe eller noe, vi bare sto der. Jeg med gips, og han gråt og gråt og sa at nå skulle han ta imot hjelp, nå skulle han gjøre det. Og jeg sa «beklager, men det er for sent. Jeg orker ikke mer av dette. Vi avslutter nå, før vi dreper hverandre».

Bjørnar beskrev hvor redd han ble av partnerens grenseløshet, både i denne og i tidligere situasjoner, mens når partneren i etterkant angret og var lei seg, vekket det hans omsorg og empati. Bjørnar opplevde det som et stort nederlag at han, som så seg selv som kjærestens likemann både fysisk og emosjonelt, ikke klarte «å snakke ham fra å slå». Denne gangen hadde kjæresten imidlertid gått for langt, og Bjørnar fortalte at han aldri siden hadde angret på at han faktisk hadde slått tilbake av full kraft. Bjørnars oppfordring til partneren den siste dagen de så hverandre, om å avslutte «før vi dreper hverandre», viser til det han forsto som jevnbyrdigheten dem imellom. Dette endrer imidlertid ikke den helt tydelige rollefordelingen mellom utøver og utsatt i fortellingen, muliggjort av det faktum at Bjørnars partner var en mann, med de kulturelle forventningene som følger med.

Diskusjon

I det foregående har jeg vist noe av mangfoldet i menns forsøk på å tre frem med verdigheten i behold fra sine fortellinger om utsatthet for partnervold, her med søkelys på hvordan de forholder seg til temaene omsorg og ansvar, frykt og offerskap samt passivitet og selvbeherskelse. Vi har sett at mennene balanserer egne og andres forventninger til en verdig offerrolle mot forventninger knyttet til verdig maskulinitet. I det øyeblikket en mann søker anerkjennelse som utsatt, står hans verdighet som ansvarlig og handlekraftig individ på spill. Andersen og Stefansen (2020) beskriver tilsvarende erfaringer blant voldsutsatte kvinner og analyserer måten de forsøker å balansere verdig offerskap opp mot ansvarlighet og handlekraft på. Forskjellen er imidlertid at menn møter andre kulturelle forventninger knyttet til dette, i tillegg til at de i kraft av sitt kjønn risikerer ikke å bli tatt på alvor som volds ofre overhodet.

Vi har sett at mennene i denne studien trekker på kulturelle forestillinger knyttet til kjønn, vold og offerskap, basert på stereotype motsetninger som mann kontra kvinne, ond kontra god, utøver kontra offer og sterk kontra svak. Denne dikotomiseringen kommer til uttrykk på ulike vis i mennenes fortellinger når de forsøker å oppnå en god og verdig balanse mellom offerskap og ulike maskuliniteter. Her har vi sett at fortellingene varierer en god del, med utgangspunkt i trekk ved den utsatte selv, som alder og klassebakgrunn, eller trekk ved relasjonen til utøver, som emosjonell tilknytning, type vold, avstand til volden i tid og hvorvidt utøver var en kvinne eller en mann. Når det gjelder konsekvensene av volden, så jeg imidlertid ingen tilsvarende tydelige mønstre av variasjon mellom mennenes fortellinger ut over betydningen av avstand til volden i tid. De aller fleste beskrev egen psykiske uhelse som den viktigste langsiktige konsekvensen av volden, og at de i lengre perioder i etterkant av bruddet ikke hadde vært i stand til å fungere i jobb eller andre sosiale sammenhenger.

I en av få kvalitative norske intervjustudier med menn utsatt for vold fra en kvinnelig partner, finner Fjell (2013, s. 139) at mennene inntar en passiv rolle i møte med volden samtidig som de i liten grad gir uttrykk for frykt i situasjonen, selv når volden vurderes som alvorlig. Fjell tolker langt på vei sine informanters manglende uttrykk for frykt i lys av deres

hellige overbevisning om at fysisk overlegenhet i ytterste konsekvens vil redde dem. I min studie beskrev mennene på tilsvarende måter hvordan de anstrengte seg til det ytterste for ikke å ta igjen fysisk, uten at det nødvendigvis hadde noen sammenheng med manglende uttrykk for frykt i voldssituasjoner. Tvert imot fant jeg et helt spekter av måter å forholde seg til frykt på. For noen av deltakerne ga tematisering av frykt legitimitet til alvoret i situasjonen, enten de beskrev egen frykt eller andres frykt. I andre fortellinger ble deres håndtering av frykten og eventuelt deres uttrykk for fravær av frykt en form for maskulin verdighetsstrategi. Forskjellene i våre funn tilsier at det er behov for mer forskning som tar høyde for at partnervoldsutsatte menn er en mangfoldig gruppe, samt for at samfunnets maskulinitetsforståelser er i rask endring.

Et viktig poeng i den foregående analysen har vært at den utsatte justerer sine verdighetsstrategier til kulturelle forventninger om kjønn og vold i sine omgivelser. Slik Andersen og Stefansen (2020) peker på, kan det å bevege seg utenfor gitte rammefortellinger for offerskap også for voldsutsatte kvinner få store konsekvenser i form av stigmatisering eller manglende sosial støtte (Polletta, 2009). «Standardfortellingen» om partnervold har imidlertid to rollefigurer – grovt forenklet som den sterke og farlige mannlige utøveren og det svake og fryktsomme kvinnelige offeret. Hva som skal til for å kunne fortelle om utsatthet med verdighet, har dermed også sammenheng med hvorvidt den voldsutøvende partneren bryter med samfunnets etablerte standard, eksempelvis gjennom å fremstå som svak og fryktsom, eller ganske enkelt gjennom å være en kvinne. Samtidig er det tydelig at vi nå står midt i en tid hvor standardfortellingen utfordres. Da gjenstår det å se hvordan dette vil påvirke menn som i fremtiden vil dele sine voldserfaringer fra parforhold – enten de er utøvere eller er utsatt for vold i relasjon med en mannlig eller kvinnelig partner.

Referanser

- Andersen, L. C. & Stefansen, K. (2020). Forhandlinger om verdighet blant kvinner utsatt for partnervold. I A. Bredal, H. Eggebø & A. M. A. Eriksen (Red.), *Vold i nære relasjoner i et mangfoldig Norge*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

- Allen-Collinson, J. (2011). Assault on self: Intimate partner abuse and the contestation of identity. *Symbolic Interaction*, 34(1), 108–127. <https://doi.org/10.1525/si.2011.34.1.108>
- Bjerkeseeth, L. (2010). *Den mannlige offerrollen: en intervjustudie av menn som opplever vold fra kvinnelig partner* (Masteroppgave). Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo.
- Bjørnholt, M., & Hjemdal, O. K. (2018). Measuring violence, mainstreaming gender: Does adding harm make a difference? *Journal of Gender-Based Violence*, 2(3), 465–479.
- Bjørnholt, M. (2019). Vold i parforhold – Fortsatt et likestillingsproblem? I K. Skjørten, E. Bakketeig, M. Bjørnholt & S. Mossige (Red.), *Vold i nære relasjoner. Forståelser, konsekvenser og tiltak*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bjørnholt, M. (2020). Vold, kjærlighet og makt i likestillingslandet. I A. Bredal, H. Eggebø & A. M. A. Eriksen (Red.), *Vold i nære relasjoner i et mangfoldig Norge*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Bjørnholt, M. & Rosten, M. G. (under utgivelse). Male victims of violence and men's rights struggles: A perfect match? I L. Gottzén, M. Bjørnholt & F. A. Boonzaier (Red.), *Men, masculinities and intimate partner violence*. London/New York: Routledge.
- Bredal, A., Eggebø, H. & Eriksen, A. M. A. (2020). Mangfoldsperspektiver i forskning på vold i nære relasjoner. I A. Bredal, H. Eggebø & A. M. A. Eriksen (Red.), *Vold i nære relasjoner i et mangfoldig Norge*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Burcar, V. & Åkerström, M. (2009). Negotiating a victim identity: Young men as victims of violence. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 10(1), 37–54. <https://doi.org/10.1080/14043850902815073>
- Christie, N. (1986). The ideal victim. I E. A. Fattah (Red.), *From crime policy to victim policy*. London: Palgrave Macmillan.
- Connell, R. W. & Messerschmidt, J. W. (2005). Hegemonic masculinity: Rethinking the concept (sammendrag). *Gender & Society*, 19(6), 829. <https://doi.org/10.1177/0891243205278639>
- Corbally, M. (2015). Accounting for intimate partner violence: A biographical analysis of narrative strategies used by men experiencing IPV from their female partners. *Journal of Interpersonal Violence*, 30(17), 3112–3132. <https://doi.org/10.1177/0886260514554429>
- Danielsen, E. M. (2013). «Jeg følte jeg var en slags merkelig fugl som hadde flydd inn her»: En kvalitativ intervjustudie av menns møte med krisesentre (Masteroppgave). Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo.
- Dobash, R. E. & Dobash, R. P. (1979). *Violence against wives: A case against patriarchy*. New York: Free Press.

- Donovan, C. & Hester, M. (2014). *Domestic violence and sexuality: What's love got to do with it?* Bristol: Policy Press.
- Durfee, A. (2011). 'I'm not a victim, she's an abuser': Masculinity, victimization, and protection orders. *Gender & Society*, 25(3), 316–334. <https://doi.org/10.1177/0891243211404889>
- Fjell, T. I. (2013). *Den usynliggjorte volden. Om menn som utsettes for partnervold fra kvinner*. Bergen: Akademika.
- Fjell, T. I. (2015). Discrimination of men? Narratives on traditional understandings of gender. *Studia ethnologica Croatica*, 27(1), 363–391. <https://doi.org/10.17234/SEC.27.9>
- Grøvdal, Y. & Jonassen, W. (2015). Menn på krisesenter (Rapport 5/2015). Oslo: Nasjonalt kunnsaps-senter om vold og traumatisk stress.
- Haaland, T., Clausen, S. E. & Schei, B. (2005). *Vold i parforhold – ulike perspektiver. Resultater fra den første landsdekkende undersøkelsen i Norge* (Rapport 2005:3). Oslo: Norsk institutt for by og regionsforskning.
- Hearn, J., Nordberg, M., Andersson, K., Balkmar, D., Gottzén, L., Klinth, R., Pringle, K. & Sandberg, L. (2012). Hegemonic masculinity and beyond. *Men and Masculinities*, 15(1), 31–55. <https://doi.org/10.1177/1097184X11432113>
- Holtzworth-Munroe, A., Smutzler, N. & Sandin, E. (1997). A brief review of the research on husband violence: Part II: The psychological effects of husband violence on battered women and their children. *Aggression and Violent Behavior*, 2(2), 179–213. [https://doi.org/10.1016/S1359-1789\(96\)00016-X](https://doi.org/10.1016/S1359-1789(96)00016-X)
- Holtzworth-Munroe, A. (2005). Male versus female intimate partner violence: Putting controversial findings into context. *Journal of Marriage and Family*, 67(5), 1120–1125. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2005.00203.x>
- Hydén, M. (2014). The teller-focused interview: Interviewing as a relational practice. *Qualitative Social Work*, 13(6), 795–812. <https://doi.org/10.1177/1473325013506247>
- Jenkins, R. (2008). *Social identity*. London: Routledge.
- Johnson, M. P. (2008). *A typology of domestic violence: Intimate terrorism, violent resistance, and situational couple violence*. Boston: Northeastern University Press.
- Kestell, B. (2019). *Against me(n): Accounting for oneself as a male victim of intimate partner abuse in a discrediting context* (Doktoravhandling, Dublin City University). Hentet fra <http://doras.dcu.ie/22892/>
- Leisenring, A. (2006). Confronting 'victim' discourses: The identity work of battered women. *Symbolic Interaction*, 29(3), 307–330.
- Lien, M. I., Lorentzen, J. & Ekenstam, C. (2017). *Den mannlige smerte. Menns erfaringer med vold i nære relasjoner* (Rapport 2017-02). Oslo: PROBA Samfunnsanalyse.
- Loseke, D. R. (2001). Lived realities and formula stories of 'battered women.' I J. F. Gubrium & J. A. Holstein (Red.), *Institutional selves: Troubled identities in a post modern world*. New York: Oxford University Press.

- Loseke, D. R. (2003). *Thinking about social problems. An introduction to constructionist perspectives*. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Migliaccio, T. A. (2001). Marginalizing the battered male. *The Journal of Men's Studies*, 9(2), 205–226. <https://doi.org/10.3149/jms.0902.205>
- Migliaccio, T. A. (2002). Abused husbands: A narrative analysis. *Journal of Family Issues*, 23(1), 26–52. <https://doi.org/10.1177/0192513X02023001002>
- Morrissey, B. (2003). *When women kill: Questions of agency and subjectivity*. London: Routledge.
- Nilsson, G. & Lövkrona, I. (2015). *Våldets kön. Kulturella föreställningar, funktioner och konsekvenser*. Lund: Studentlitteratur.
- Ortner, S. B. (2006). *Anthropology and social theory: Culture, power, and the acting subject*. Durham, NC: Duke University Press.
- Plauborg, R. & Helweg-Larsen, K. (2012). *Patnervold mod mænd i Danmark*. København: Statens Institut for Folkesundhed (SIF).
- Polletta, F. (2009). How to tell a new story about battering. *Violence Against Women*, 15(12), 1490–1508. <https://doi.org/10.1177/1077801209347093>
- Rosten, M. G. (2019). Cultivating ethical negotiations or fetishising consent in BDSM. I M. B. Heinskou, K. Stefansen, M.-L. Skilbrei (Red.), *Rape in the Nordic countries: continuity and change* (kap. 3). London: Routledge.
- Saur, R. & Grøvdal, Y. (2019). Beskyttelse og verdighet: Handlemåter hos kvinner som ikke kontaktet hjelpeapparatet mens de levde med vold fra mannlig partner (Rapport 6/2019). Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.
- Stark, E. (2007). *Coercive control. How men entrap women in personal life*. New York: Oxford University Press.
- Swan, S. C. & Snow, D. L. (2006). The development of a theory of women's use of violence in intimate relationships. *Violence Against Women*, 12(11), 1026–1045. <https://doi.org/10.1177/1077801206293330>
- Thoresen, S. & Hjemdal, O. K. (2014). *Vold og voldtekt i Norge. En nasjonal forekomststudie av vold i et livsløpsperspektiv* (Rapport nr. 1/2014). Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.